

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ІНШИМИ ВИДАМИ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 338.432:627.533.13

ПЕРЕДУМОВИ ВИБОРУ ФОРМИ ІНТЕГРАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕЛІОРАТИВНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

О.М. Мандзюк

*Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне,
вул. Соборна 11.*

Анотація. У статті розглянуто особливості вибору форми інтеграції аграрних підприємств при організації меліоративного обслуговування. Зокрема для ефективної організації обслуговування осушуваних систем запропоновано наступні види об'єднань: асоціації землеводокористувачів, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, корпоративні структури, акціонерні товариства з державною часткою власності. Визначено основні параметри, що характеризують ефективність функціонування інтегрованих структур, серед них локалізація сільськогосподарських угідь, витрати на оплату меліоративних послуг, витрати на трансакції пов'язані з пошуком контрагентів, впровадженням стандартів, судові витрати, сумісність цілей, виконання зобов'язань перед контрагентами, ін. Запропоновано перелік факторів, що визначають вибір форми інтеграції, серед них основними є: необхідність приватизації об'єктів міжгосподарської меліоративної мережі, можливість залучення банківських та наукових установ, наявність налагоджених партнерських зв'язків; функціонування виробничого сільськогосподарського кооперативу, наявність налагоджених партнерських зв'язків в межах одного гідрологічного кордону, розмір підприємств, що використовують меліоровані землі, їх фінансовий стан ін.

Ключові слова: меліорації, осушення, послуги, інтеграція аграрних підприємств, ефективність інтеграції.

Анотация. В статье рассмотрены особенности выбора формы интеграции аграрных предприятий при организации мелiorативного обслуживания. В частности для эффективной организации обслуживания осушаемых систем предложены следующие виды объединений: ассоциации земле- водопользователей, сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы, корпоративные структуры, акционерные общества с государственной долей собственности. Определены основные параметры, характеризующие эффективность функционирования интегрированных структур: локализация сельскохозяйственных угодий, расходы на оплату мелiorативных услуг, расходы на трансакции связанные с поиском контрагентов, внедрением стандартов, судебные расходы, совместимость целей, выполнение обязательств перед контрагентами, др.

Предложен перечень факторов, определяющих выбор формы интеграции, среди них основными являются: необходимость приватизации объектов межхозяйственной мелiorативной сети; возможность привлечения банковских и научных учреждений; наличие налаженных партнерских связей; функционирования сельскохозяйственного производственного кооператива; наличие налаженных партнерских связей в пределах одной гидрологической границы, размер предприятий, использующих мелiorированных землях их финансовое состояние др.

Ключевые слова: мелiorация, осушение, услуги, интеграция аграрных предприятий, эффективность интеграции.

Abstract. The article considers the recommendation for particular choice of forms of integration of agricultural enterprises in the process of organization reclamation services. The main form of enterprises' integration on reclaimed land such as association of earth water users, agricultural service cooperatives, corporate structures, joint stock companies with state share ownership are proposed. The main parameters of the integrated structures efficiency, including the localization of agricultural land, the costs of reclamation services, transaction costs associated with finding contractors, implementation of standards, costs and expenses, compatibility purposes, obligations to contractors are suggested. A list of factors that determine the choice integration forms are indentified.

Keywords: reclamation services, integration of agricultural enterprises, the efficiency of integration.

Вступ

Аграрна сфера в Україні завжди займала провідну роль. Стабільне функціонування даного сектору неможливе без меліорації. Особливістю географічного положення України є те, що вона розташована на межі різних природних зон. Так одна частина земель в Україні потребує зрошення,

інша – осушення, тому меліорації є своєрідний страховий фонд держави, адже від оптимального водного режиму залежить продовольча безпека країни. Після тривалих ринкових трансформацій, які відбувалися в Україні стан аграрного сектора знаходиться в незадовільному стані, зокрема й через те, що реформування здійснювалося без врахування специфіки функціонування меліоративних мереж.

До 1991 року всі сільськогосподарські землі, а також об'єкти меліоративного комплексу знаходилися у монополній власності держави. З початком реформ в економіці, ситуація докорінно змінилася і сільськогосподарські землі перейшли у власність місцевих органів самоврядування, недержавних підприємств, громадян та інших користувачів.

Сьогодні фонди водно-меліоративного комплексу умовно поділено на внутрішньогосподарську частину – яка знаходиться у власності підприємств або комунальної власності сільських та селищних рад, міжгосподарську – знаходиться у комунальній власності, загальнодержавна - у власності держави і не підлягає подальшій приватизації. Сучасний розподіл меліоративних систем на системи загальнодержавного значення, міжгосподарські та внутрішньогосподарські є не досить ефективним, оскільки всі вони забезпечують єдиний технологічний процес, а розпоряджаються даними видами меліоративних систем суб'єкти різної форми власності (загальнодержавними і міжгосподарськими меліоративними системами – держава, внутрішньогосподарськими – правонаступники колгоспів або сільські і селищні ради, в комунальну власність яких були передані ці об'єкти).

Зміни у структурі власності на землю спричинили відповідні зміни у власності на меліоративні фонди: так внутрішньогосподарську частину меліоративної мережі було вирішено передати на баланси підприємств – правонаступників колгоспів і радгоспів, а та частина мережі, яка не була передана цим об'єктам, була передана у комунальну власність органів місцевого самоврядування. Проте цей процес тривав до 2011 року через нестачу коштів у органів місцевого самоврядування та неврегульованість питання щодо сплати податку на додану вартість, тому певна частка внутрішньогосподарської мережі лишилася без господаря.

Зокрема варто зауважити той факт, що темпи передачі осушуваних земель були значно повільнішими, ніж зрошуваних, зокрема це пояснюється тим, що більшість зрошуваних систем була взята на баланси сільськогосподарськими підприємствами, а також тим, що зрошувані землі активніше використовуються у сільському господарстві.

У 2011 році передача об'єктів мереж у комунальну власність призупинилася. За рекомендаціями парламентських слухань, рішеннями окремих районних та обласних рад, об'єкти інженерної інфраструктури внутрішньогосподарських меліоративних систем зрошувального землеробства у південних регіонах в черговий раз передаються – з комунальної до державної власності.

В результаті реформ у сільському господарстві та передачі внутрішньогосподарської мережі у межах меліоративних систем, які були призначені для ведення великого колективного господарства на значних масивах, виявилася велика кількість земле-водокористувачів. В результаті таких трансформацій чисельність користувачів меліорованими землями значно збільшилася до 167213 користувачів на 2178,9 тис. га зрошуваних земель, та 952712 користувачів на 3307,1 тис. га осушувальних землях.

Суб'єктами відносин власності на меліорованих землях виступають: сільські і селищні ради, (на баланси яких були передані внутрішньогосподарські меліоративні системи); сільськогосподарські підприємства і фермерські господарства, які стали правонаступниками колгоспів, а також пайовики (Україна має практику паювання меліорованих земель). Аспекти прав власності, а саме розпорядження і користування лишилися неузгодженими, оскільки землекористувачі не є власниками гідротехнічних елементів, хоча певною мірою використовують їх, при чому в «Водному кодексі» закріплено можливість спільного використання таких земель, проте не визначено ні типових договорів на таке використання, не закріплено права користувачів та їх відповідальність, порядок плати за їх використання. Така система відносин власності ставить питання про те хто саме повинен відповідати за належний стан мереж і догляд за ними, хто повинен фінансувати ремонт цих мереж, з яких джерел, адже функціонують вони на користь виробника. Незрозумілим лишається питання взаємозв'язку між органами місцевого самоврядування та землекористувачами, тому подекуди йде гальмування процесу передачі мереж у комунальну власність. Сільськогосподарським виробникам важко експлуатувати самостійно дані мережі, через брак відповідної кваліфікації, також досить важко вести ефективне землеробство в межах, які не відповідають межах меліоративної системи. Ускладнює ситуацію й те, що власником та розпорядником міжгосподарської мережі є місцева громада, а користувачі підприємства. Негативними наслідками таких процесів є не лише те, що меліоративні системи неспроможні повноцінно виконувати свої функції, а й створюють екологічну та техногенну небезпеку. Заміна даних систем на нові є набагато дорожчою, ніж витрати на їх утримання та експлуатацію. Так осушувальні системи через брак коштів на їх ремонт не справляються із своїми основними завданнями, так серед наявних 2956 тис га не використовується у сільському господарстві 640 тис. га, з них 246 тис. га через незадовільний технічний стан. Значна частина обладнання на більшості об'єктів потребує капітального ремонту або заміни, як наслідок під час паводків збільшуються зони і терміни затоплення сільськогосподарських угідь та населених пунктів. За даними Державного агентства водних ресурсів при загальній потребі капітального

ремонті внутрішньогосподарської мережі на площі понад 100 тис. га мінімальна потреба в коштах складає понад 10 млн. грн.

Відсутність механізмів регулювання виробничої діяльності та відносин між учасниками виробничого процесу призводить до зниження ефективності використання земель і ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу, до нераціонального витрачання матеріально-технічних, енергетичних і водних ресурсів. Закордонний досвід управління та реформування сфери меліоративного обслуговування свідчить, що для забезпечення ефективного землекористування на осушених землях та досягнення системою відносин власності основних цілей першочерговим завданням є зменшення кількості землекористувачів, за рахунок їх спільного використання осушуваних земель у вигляді різноманітних об'єднань підприємств. Тому обґрунтування передумов вибору форми інтеграції аграрними підприємствами та визначення оптимальної для них структури набуває актуальності.

Аналіз сучасних закордонних і вітчизняних досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми

Вирішенню проблем врегулювання відносин власності, економічних відносин, інтеграції та кооперації сільськогосподарських підприємств за умови приватної власності на землю присвячені роботи В.В. Зіновчука, Ю.Я. Лузана, В.Я. Месея-Веселяка, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука та інших вітчизняних науковців. У своїх працях [1, 2, 3] особливу увагу науковці приділяють теоретичним та методологічним аспектам утворення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які можуть забезпечити вирішення проблем фінансування та надання меліоративних послуг. У згаданих працях розглядаються загальні аспекти утворення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів без урахування специфіки продукції, що випускається та земель, що використовуються.

М.А. Хвесик та В.А. Голян бачать вирішення проблеми у створенні системи інституціональних утворень (організаційно-правові форми господарювання, форми власності, форми організації процесів купівлі-продажу, елементи інфраструктури, правила та норми) [4, 5]. Жовтоніг О.І., враховуючи міжнародний досвід трансформації та управління цією сферою, бачить вирішення проблеми у створенні асоціації водокористувачів [6].

Аспектам визначення ефективності інтегрованих структур присвячено роботи В.Власенка [7], який серед параметрів, що визначають ефективність кооперативних структур виділяє поточний стан механізму управління, стійкість організаційної структури, функціональний розподіл прав і відповідальності, рівень організації управління, стабільність процесів управління, узгодження систем планування та економічного аналізу, раціональність форми організації виробництва, відповідність стимулів впливу потенціалу системи, наявність концепції механізму, заходів і програми управління, рівень роботи з пайовиками, рівень роботи з потенційними інвесторами. Головкова Л. С. та Юхновська Ю.О. такими критеріями вважають: прискорення розрахунків між учасниками формування за рахунок зниження потреби в оборотних коштах; зниження витрат на виробництво продукції і підвищення ефективності та рентабельності виробництва; прискорення розвитку виробництва за рахунок централізації засобів учасників; узгоджені дії з виконання сумісної виробничої і фінансової програми; матеріальна зацікавленість усіх учасників щодо кінцевих результатів виробництва; зниження потреби в комерційних кредитах; зниження оподаткування за рахунок консолідованого обліку і балансу в ІК [8]. Досужева Е.Е. для оцінки потенційної ефективності інтеграції пропонує використовувати науково-технічні, інноваційні, фінансові, кадрові та маркетингові аспекти діяльності підприємства.

Висвітлення невіршених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на численні дослідження, чіткий механізм трансформації відносин власності, рекомендації щодо вибору форми об'єднання аграрних підприємств, фактори, що визначатимуть ефективність таких об'єднань, та враховуватимуть особливості надання експлуатаційно-меліоративних послуг є недостатньо розробленими.

Формулювання цілей статті. Основною ціллю статті є наукове обґрунтування доцільності інтеграції аграрних підприємств, що використовують меліоровані землі та розробка рекомендацій щодо вибору оптимальної форми функціонування інтегрованих структур та оцінки їх ефективності.

Основний матеріал дослідження.

Аналіз впливу кількості землевласників та користувачів на меліоративний стан осушених земель проведемо за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, що проводився у середовищі MS Excel. У результаті аналізу було встановлено, що вплив зміни кількості землекористувачів на негативний стан земель описується залежністю 1:

$$Y=0,0004+10,69X \quad (1)$$

де Y – площа меліорованих земель, що перебувають в незадовільному стані;

X – кількість землекористувачів в регіоні.

Отже, зі збільшенням чисельності землевласників та користувачів на 1цю, площа земель з незадовільним меліоративним станом збільшиться на 10,69 га. Відповідно до отриманого значення коефіцієнта детермінації ($R^2=0,64$) 64% варіацій погіршення меліоративного стану земель обумовлюється збільшенням кількості користувачів, а 36% іншими, не включеними у модель

факторами. Коефіцієнт кореляції 0,8 свідчить про високу залежність висхідної ознаки від зміни досліджуваних факторів.

Скорочення кількості користувачів осушеними землями можливе шляхом створення форм для колективного управління та експлуатації меліоративних мереж.

Серед законодавчо закріплених форм об'єднань та великих організаційно-правових форм в Україні для функціонування на меліорованих землях та виходячи з іноземного досвіду трансформації, нами були обрані наступні форми об'єднання господарської діяльності підприємств, що користуються послугами водогосподарських меліорацій: акціонерне товариство, корпоративні об'єднання, сільськогосподарські кооперативи, асоціації водокористувачів. Основні переваги та недоліки таких видів об'єднань наведено у таблиці 1.

Таблиця 1- Основні переваги та недоліки видів об'єднань підприємств на осушених землях

Форма об'єднання	Переваги	Недоліки
Асоціація водокористувачів	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення обсягу залучених інвестицій на будівництво та експлуатацію мереж; - підвищення врожайності сільськогосподарських культур (внаслідок ефективної експлуатації мереж та їх надійної роботи); зниження негативного впливу на навколишнє середовище (за рахунок покращення ефективності використання мереж); - фінансова та інформаційна підтримка міжнародних організацій 	<ul style="list-style-type: none"> - неможливість ефективного представництва інтересів та узгодження питань, при великій кількості користувачів в межах однієї мережі; - незахищеність інтересів фізичних осіб; - низька ефективність у межах осушувальних систем, через низьку зацікавленість сільгоспвиробників та їх мотивацію у збільшенні фінансування водогосподарських заходів
Корпоративне об'єднання	<ul style="list-style-type: none"> - залучення банківських, наукових та проектно-дослідницьких установ для розвитку інноваційної діяльності у галузі та вкладення інвестицій у будівництво, реконструкцію та експлуатацію меліоративних систем 	<ul style="list-style-type: none"> - неефективність у випадку великої кількості виробників в межах однієї мережі; - незахищеність інтересів малих виробників та фізичних осіб; - потреба у додаткових мотиваційних факторах до об'єднання для банків та науково-дослідницьких установ
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення обсягу залучених інвестицій на будівництво та експлуатацію мереж; - підвищення врожайності сільськогосподарських культур (внаслідок ефективної експлуатації мереж та їх надійної роботи); - зниження негативного впливу на оточуюче середовище (за рахунок покращення ефективності використання мереж, що знижує загрозу деградації ґрунтів); 	<ul style="list-style-type: none"> - проблема узгодження інтересів членів сільськогосподарського кооперативу при великій їх кількості
Акціонерне товариство	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення обсягу інвестицій на будівництво та експлуатацію мереж, та розвиток інноваційної діяльності; - зниження негативного впливу на навколишнє середовище; - стабільна державна підтримка. 	<ul style="list-style-type: none"> - проблеми узгодження інтересів; - низька мотивація виробників, що діють в межах осушених земель

Вибір тієї чи іншої форми господарювання чи об'єднання неможливий без врахування окремих факторів таких як специфіки існуючих зв'язків між підприємствами в межах однієї меліоративної мережі, особливості їх фінансового стану, здатності керівництва співпрацювати, домінування інтересів землевласників ін. Тому після прийняття рішення про інтеграцію, підприємства повинні провести оцінку відповідності їх структур.

Для такої оцінки нами пропонується використовувати показник відповідності управління (ВУ), який показуватиме можливість та доцільність об'єднання підприємств.

Даний показник є результатом експертної оцінки та розраховується за формулою:

$$BУ = \frac{\sum_{i=1}^n B_i}{BІ}, \quad (2)$$

де B - бальна оцінка i -го параметру, який характеризує створене об'єднання;

$BІ$ –максимально можлива сума оцінок (оптимального балу (таблиця 2));

n – кількість оцінюваних параметрів.

Згадані параметри визначаються експертами на основі таблиці 2. Параметри визначалися, виходячи з системного аналізу джерел [7, 8, 9] та аналізу відносин власності як системи, кожний параметр характеризує певну форму зв'язку у системі управління підприємством та впливає на реалізацію відносин власності. Перелік параметрів в таблиці може бути доповнений експертами виходячи з їх досвіду. Для простоти оцінки параметрів пропонується ставити 0 – якщо відповідь на питання заперечна (параметр в підприємства відсутній) та 1 – якщо відповідь на питання є позитивною (даний параметр притаманний підприємству).

Таблиця 2 - Перелік параметрів, що характеризують ефективність інтеграції аграрних підприємств

№ з/п	Назва параметру	Оптимальний бал
1.	Чи локалізовані угіддя підприємств (в межах однієї меліоративної системи)?	1
2.	Чи були заключні угоди на обслуговування меліоративних систем з експлуатаційними водогосподарськими організаціями впродовж останніх трьох років?	1
3.	Чи однаковий рівень витрат на меліоративні послуги (розрахунку на 1 га)?	1
4.	Відхилення фактичної урожайності від проектної є практично однаковим (різниця не більше 10%)?	1
	Чи збільшилися впродовж останніх років витрати пов'язані з:	
5.	з моніторингом ринку контрагентів?	1
6.	на проведення переговорів?	1
7.	на впровадження стандартів?	1
8.	на судово-господарські провадження, що пов'язані з порушенням умов договорів?	1
9.	Чи відповідає організаційна структура підприємства його потребам?	1
10.	Чи сумісні цілі підприємства з цілями інших підприємств, що планують інтеграцію?	1
11.	Чи можлива спільна реалізація цих цілей?	1
12.	Чи можлива інтеграція правил та процедур, що існують на підприємстві з правилами та процедурами інших підприємств, що планують інтеграцію?	1
13.	Чи виконує підприємство всі зобов'язання перед контрагентами?	1
14.	Чи однаковий рівень репутації підприємств?	1
15.	Чи можливо мінімізувати ризики діяльності підприємств за рахунок їх об'єднання?	1

Відповідно до шкали нормального розподілу, інтеграція підприємств, $BУ$ яких знаходиться в межах від:

0 до 0,2 буде неефективною, таким підприємствам необхідно вдосконалювати існуючу систему управління, вживати заходів щодо покращення стану підприємства, якщо це можливо відмовитися на деякий час від використання осушених земель;

0,21 до 0,7 інтеграція підприємств буде сприяти їх ефективній роботі та допоможе частково реалізувати встановлені цілі;

0,71 до 1 інтеграція підприємств буде успішною, забезпечить досягнення цілей та підвищення ефективності роботи підприємств.

Після проведення оцінки відповідності підприємства можуть обрати форму інтеграції. На основі опитування, аналізу результатів реформи сільського господарства, та узагальнення праць [1-10] нами було запропоновано наступний підхід до вибору форми інтеграції аграрних, які відображені на рис. 1.

Інтеграція підприємств та подальше існування їх об'єднань є неможливим без відповідного правового забезпечення, яке визначить та законодавчо закріпить основні важелі, через які здійснюватиметься взаємодія регулюючих органів та суб'єктів відносин власності, а також визначить особливості функціонування об'єднань користувачів меліоративними послугами, та визначить права власності (здійснить закріплення «пучків правомочностей») між суб'єктами відносин власності та регулюючими органами. Так, зокрема закон «Про асоціації водокористувачів» повинен:

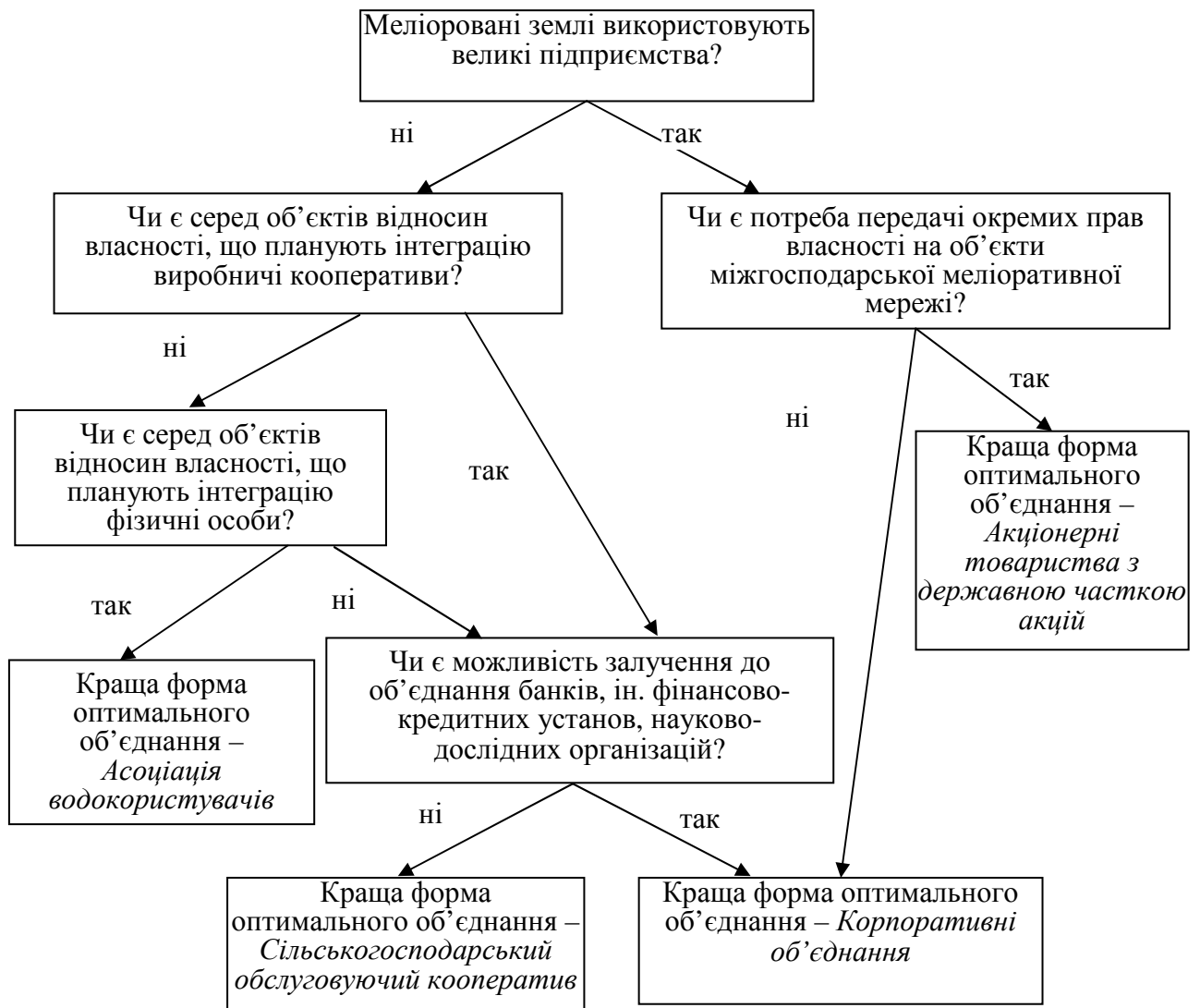

Рисунок 1 – Блок-схема вибору форми об'єднання сільськогосподарських підприємств на меліорованих землях

- закріпити за асоціаціями статус основного користувача послуг з обслуговування меліоративних систем;
- надати можливість асоціаціям одержувати обов'язкові внески з її членів;
- отримувати субсидії, кредити та заключати контракти від імені її учасників;
- забезпечити механізм вибору керівників асоціації та її наглядової ради, а також їх зміни у випадку виникнення потреби або висловлення недовіри від членів асоціації;
- закріпити за асоціаціями основні права на використання та володіння інфраструктурою внутрішньогосподарської меліоративної мережі;
- право самостійно вирішувати питання щодо експлуатації та обслуговування систем, а також щодо формування фонду, з якого фінансуватимуться дані роботи;
- надати право застосовувати санкції щодо учасників асоціації, які не сплачують відповідні внески та перешкоджають своїми діями ефективному використанню меліорованих земель;
- право на ведення спільної діяльності та отримання від неї прибутку;
- зобов'язати асоціацію щорічно звітувати щодо проведення меліоративних заходів, ін.

У «Водному кодексі» повинні бути внесені зміни, що регулюватимуть основні принципи та підходи щодо формування цін за послуги з обслуговування меліоративних систем;

У «Податковому кодексі» закріпити можливість за учасниками підприємств проводити сплату внесків (поповнення спеціального фонду) до моменту нарахування та сплати податку на прибуток.

Висновки. Отже, основними структурами, які пропонується створювати у рамках трансформації відносин власності на меліорованих землях є асоціації водокористувачів, корпоративні об'єднання, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, акціонерні товариства. Основними перевагами даних структур є можливість акумулювання коштів для фінансування сфери меліорації, раціональне землекористування та за рахунок цього підвищення урожайності меліорованих земель; зниження ціни реалізації (за рахунок спрощеної форми ціноутворення).

Для забезпечення створення даних структур державою необхідно провести наступні підготовчі роботи: підтримка створення об'єднань (створення комісій по розробці та впровадженню проектів на рівні адміністрацій, випуск бюлетенів з інформацією про форми об'єднань, порядок їх створення, переваги та недоліки функціонування, провести ряд семінарів та круглих столів з метою обговорення та поширення інформації); аудит земель (екологічний аудит меліорованих земель з метою визначення найбільш придатних для ведення сільського господарства); прийняття необхідних законів та внесення змін у існуюче законодавство; проведення капітального ремонту основних меліоративних споруд.

Для визначення ефективності функціонування створеного пропонується використовувати показник досконалості форми управління (ВУ). Показник є результатом експертної оцінки створеної форми та розраховується на основі локалізації сільськогосподарських угідь, витрати на оплату меліоративних послуг, витрати на трансакції, пов'язані з пошуком контрагентів, впровадженням стандартів, судові витрати, сумісність цілей, виконання зобов'язань перед контрагентами, ін. Запропоновано перелік факторів, що визначають вибір форми інтеграції, серед них основними є: необхідність приватизації об'єктів міжгосподарської меліоративної мережі, можливість залучення банківських та наукових установ, наявність налагоджених партнерських зв'язків; функціонування виробничого сільськогосподарського кооперативу, наявність налагоджених партнерських зв'язків в межах одного гідрологічного кордону, розмір підприємств, що використовують меліоровані землі їх фінансовий стан. Подальшого обґрунтування потребує методика прогнозування очікуваного прибутку від спільного використання меліорованих земель, оскільки це і буде визначальним фактором для прийняття рішення про інтеграцію.

Література

1. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. / В.В. Зіновчук - К., 1999. - С.25.
2. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК/ М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. 2010 - №3 с. 3-9
3. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: Практичний посібник / [Гончаренко В.В., Гриценко М.П., Воскобійник Ю.П. та ін.] – К.: Аграрна освіта, 2009. – 128 с.
4. Хвесик М.А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика: Монографія./ М.А. Хвесик, В.А. Голян – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2006. – 260 с.
5. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: Монографія./ М.А. Хвесик, В.А. Голян – К.: Кондор, 2007. – 480 с.
6. Zhovtonog O. Comparative Assessment of Irrigation Sector Reforms in Central and eastern European Countries of Transition/ Zhovtonog O., Dirksen W., Roest K. // Irrigation and Drainage no. 5 (54) 2005 p 487-500.
7. Власенко В.А. Методичні та прикладні аспекти оцінки стану організаційно-економічного механізму управління розвитком системи споживчої кооперації України [Електронний ресурс] / [В.А. Власенко]. – Фахове видання. Економічний аналіз: Зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет: редкол.: С. І. Шкарабан [голов. ред.] та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету „Економічна думка”. 2011. – Випуск 9. – Частина 3. – С. 50-57.
8. Головкова, Л.С. Критерії оцінювання ефективності інтеграційних організаційних структур / Л.С. Головкова, Ю.О. Юхновська // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. - 2009. - № 2. С. 54-58.
9. Досужева, Елена Евгеньевна Об инструментах оценки эффективности интеграции рыночных субъектов в многоотраслевые инновационные структуры [Текст] / Е. Е. Досужева, О. Л. Лямзин // Сборник научных трудов НГТУ / редкол.: А. А.Воевода [и др.]. - Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2011. - № 4(66). - С. 139-144
10. Дудар Т. Проблеми формування та розвитку вертикально інтегрованих структур у сільському господарстві / Тарас Дудар // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – Вип. 1. – С. 124-136.

Стаття надійшла в редакцію 16.11.2014р.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. **Петренко В.П.**
Рекомендовано до друку д.е.н., проф. завідувачем кафедри менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористуванням **Кожушком Л.Ф.**